

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ดนตรีพื้นบ้านอีสาน มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว เป็นดนตรีที่เกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ที่ได้นำเอาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรี ตามภูมิปัญญาของตน เพื่อความบันเทิงและสนองต่อความเชื่อของตน ดังนั้น เครื่องดนตรี พื้นบ้านอีสาน จึงมีความเหมือนและมีความแตกต่างกันไปแล้วแต่ท้องถิ่นนั้นๆ โดยอาจมีปัจจัยและสาเหตุมาจากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความแห้งแล้งหรือวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ ที่ทำให้เกิดพลวัตและความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านดนตรีขึ้น จะสังเกตเห็นได้จากการกำเนิดของเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานหลายๆ ประเภท ซึ่ง แต่ละประเภท ก็จะมี ความแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น โหวด ซึ่งกำเนิดขึ้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ในคุณลักษณะเสียงของโหวดนั้น จะสื่อ ให้เห็นถึงความ โหยหวน ความโหยหาและ เมื่อได้ยินได้ฟังแล้ว จะมีความรู้สึกถึงความรันทอดหุดหู่ใจ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความแห้งแล้ง ทुरกันดารของทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ด อันเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศที่มีความร้อนค่อนข้างสูง และถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งมากจังหวัดหนึ่งของภาคอีสาน การขาดแคลนน้ำในการเกษตร(ทำไร่,ทำนา) ฝนก็ไม่ค่อยจะ ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้สภาพดินส่วนใหญ่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดการ แตกกระแหง ของดินทำให้ ยากแก่การเพาะปลูก จึงทำให้คนจังหวัดร้อยเอ็ดส่วนใหญ่ ที่ใช้ชีวิตอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้นั้น ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต จากการเพาะปลูกเป็นการเข้าป่าเก็บพืชผักและการล่าสัตว์แทน กล่าว คือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เข้าป่า เก็บพืชผักและ ล่าสัตว์นั้น อาจมีคนที่ได้ นำเอาไม้ไผ่ชนิดบางๆ มาตัดเรียงกัน โดยมีความสั้นยาวที่แตกต่างกันและนำมาเป่าเล่นในระหว่างการพักผ่อน ทำให้เกิดเสียงสูงเสียงต่ำเกิดขึ้น ต่อมาได้มีการพัฒนามาเป็นเครื่องเป่า(โหวด)ในปัจจุบัน

เพราะล่อหรือขอลอ(โปงลาง)ในยุคแรกๆ นั้นยังไม่มีการเล่นมาผสมวงเล่นกัน แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่จะนิยมใช้เล่นเป็นเครื่องเดี่ยว ตามความถนัดของนักดนตรีที่มีอยู่ตามท้องถิ่นนั้น ๆ โอกาสที่จะมาร่วมเล่นด้วยกันได้ก็ต่อเมื่อ มีงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ เช่น บุญพะเหวด ก็จะมีการแห่กันหลอนของแต่ละคุ้มหรือแต่ละหมู่บ้านมาที่วัด คุ้มไหนหรือหมู่บ้านไหนที่มีนักดนตรีอะไร ก็จะนำมาใช้บรรเลงและแห่ต้นกันหลอนมาที่วัดกัน พอมาถึงวัดก็จะมีการเล่นผสมผสานกันของแต่ละเครื่องมือ เช่น โปงลาง พิณ แคน โหวด ซอ ฉิ่ง ฉาบและกลอง เป็นต้น หลังจากการเล่นผสมผสานกัน

โดยไม่ได้ตั้งใจแล้ว ก็จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดการถ่ายทอดเชื่อมโยงเข้าหากัน โดยไม่รู้ตัว ในที่สุดก็กลายเป็นวงดนตรีพื้นบ้านเกิดขึ้น และได้มีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ

ครูเปลื้อง นายรัศมี ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่มีความสนใจที่จะศึกษาและพัฒนาการตีเกราะลอหรือซอลล รวมถึงการทำเกราะลอหรือซอลลให้ดีที่สุด ในปี พ.ศ. 2499 ครูเปลื้อง นายรัศมี ได้เพิ่มลูกเกราะลอหรือซอลล จากเดิม 6 ลูก เป็น 9 ลูก (มี 5 เสียง) ด, ร, ม, ซ, ล ปี พ.ศ. 2500 ครูเปลื้อง นายรัศมี ได้มีการเปลี่ยนการทำเกราะลอหรือซอลล จากไม้หมากเลื่อม มาเป็นไม้มะหาด(ไม้หมากหาด)และเพิ่มลูกโป่งกลางจาก 9 ลูกเป็น 12 ลูก(มี 5 เสียงเช่นเดิม) และในปี พ.ศ. 2505 ครูเปลื้อง นายรัศมี ได้เปลี่ยนชื่อเรียกเกราะลอหรือซอลล มาเป็นโป่งกลาง ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 ครูเปลื้อง นายรัศมี ได้มีการพัฒนาโป่งกลาง โดยได้มีการเพิ่มลูกโป่งกลาง จาก 12 ลูก เป็น 13 ลูก โดยได้เพิ่มเสียง ฟา ขึ้นมาอีกหนึ่งเสียง (มี 6 เสียง) ด, ร, ม, ฟ, ซ, ล จนได้รับความนิยมจากชาวบ้านอีสาน และประชาชนโดยทั่วไป เช่นเดียวกับคัมภีร์ การินทร์ (2549, หน้า 1) ที่ได้กล่าวไว้ว่า โป่งกลางในอดีตที่นิยมเรียกชื่อในท้องถิ่นต่างๆ ดังนี้ 1) หมากกลิ้งกลม นิยมเรียกในแถบบ้านหนองไธ้ ตำบลโนนยาง กิ่งอำเภอ โนนสูง จังหวัดมุกดาหาร และบ้านโพนสะอาง ตำบลกุดสิมใหญ่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ 2) หมากเตอะเต็น นิยมเรียกในเขตอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ 3) หมากเต็ดเต็ง นิยมเรียกในเขตอำเภอหนองพอก อำเภอเมยวดีและอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และ 4) หมากเกราะลอหรือซอลล นิยมเรียกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

วงโป่งกลาง เป็นวงที่รวมเอาเครื่องดนตรีทางภาคอีสาน มารวมกันไว้ในวงเดียวกัน ซึ่งมีจังหวะท่วงทำนอง ลีลาและสีสันทของเพลงที่แตกต่างกันออกไปจากวงดนตรีชนิดอื่นๆ โดยมีสัญลักษณ์ คือ โป่งกลางเป็น อັดลัษณ์และเรียกตามชื่อของเครื่องดนตรีโป่งกลางว่า “วงโป่งกลาง ”

ในปัจจุบัน การเล่นวงดนตรีโป่งกลาง ที่ทำเป็นอาชีพก็มีให้เห็นอย่างมากมายและแพร่หลาย ในภาคอีสาน โดยเกิดจากการใช้เวลาว่างจากการทำงาน เช่น การทำไร่ ทำนา เป็นต้น จึงได้มีการรวมตัวและก่อตั้งวงกันขึ้นมา ซึ่ง ก็สามารถทำให้เกิดมีรายได้เสริมเพื่อเลี้ยงชีพ ขึ้นมา จนทำให้มีผู้ปกครองของเยาวชนในภาคอีสาน ได้เล็งเห็นความสำคัญของดนตรีพื้นบ้านอีสาน จึงได้มีการส่งเสริมให้บุตรหลานของตน ได้เข้าสู่กระบวนการเรียนการสอน ดนตรีโป่งกลางกันเกือบทุกจังหวัด ในภาคอีสาน ซึ่งก็เป็นผลดีต่อการอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อีสาน วง ดนตรีโป่งกลางในจังหวัดกาฬสินธุ์นั้น อาชีพของนักดนตรี ก็ถือเป็นอาชีพ อีกอาชีพหนึ่ง โดย มีนักดนตรี ที่มีฝีมือ หลายคนรับสอนดนตรีพื้นบ้านด้วย บางคนก็รับเป็นวิทยากรสอนตามสถานศึกษา ต่าง ๆ บางคนก็เป็นช่างทำเครื่องดนตรีขายเพื่อเป็นการหารายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

เมื่อ ก่อนนั้นในการเรียนการสอนดนตรีไปกลางนั้น พบว่า นักดนตรีส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนดนตรีในระบบ ของตัวโน้ต แต่จะใช้การเรียนแบบปากต่อปาก (มุขปาฐะ) หรือเรียนกันแบบ ตัวต่อตัว อาศัยการฟังจากเทปเพลง บ้าง จะ เน้นการจำเป็นหลัก ส่วนโครงสร้างของบทเพลง นั้น จะมีทั้ง ลูกนำ ลูกจบ ที่เป็นแบบเฉพาะซึ่งมีไม่มากนัก แต่ลูกนำเป็นทำนองที่แยกมาจากทำนองเพลงนิยม มีการบรรเลงเกริ่น ใช้เครื่องดนตรีชิ้นเดียวที่เป็นเครื่องทำทำนองบรรเลงเกริ่น มีรูปแบบเฉพาะของแต่ละเครื่อง ได้แก่ ไปกลาง พิณ แคนและโหวด เป็นการนำเข้าสู่บทเพลง ผู้ฟังพร้อมรับฟัง บทเพลง นักดนตรีบรรเลงได้อย่างพร้อมเพรียงกัน และเป็นการแสดงความสามารถ ของผู้บรรเลงได้ เป็นอย่างดี (คมกริช การินทร์, 2544, หน้า 117-118)

วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นสถาบันที่มีการอบรมสั่งสอนและให้ความรู้ทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์ โดยทำการสอน ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติให้กับบุคคลที่สนใจ ในจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งดนตรีพื้น บ้านอีสาน เป็นสาขาหนึ่งที่เน้นส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอนและการอนุรักษ์เผยแพร่แก่สาธารณชน โดยทั่วไป จนเป็นที่ยอมรับกัน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งยังเป็นสถาบันที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการอนุรักษ์ สืบสาน เผยแพร่และสร้างสรรค์ ศิลปวัฒนธรรม จนเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ยี่นชม ของบุคคล โดยทั่วไป ควรแก่การที่จะดำรงรักษาไว้ให้เป็นสมบัติของคนไทยทั้งชาติ สืบไป ดังนั้น วงดนตรีไปกลางของวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จึงเป็นวงมาตรฐานที่คนทั่วไป ให้การยอมรับว่า เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัด กาฬสินธุ์ โดยจะเห็นได้จากการที่มีบุคคลสำคัญ ๆ มาเยือนจังหวัดกาฬสินธุ์ ทางราชการโดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ก็จะมอบหมายให้วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จัดการแสดงวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน คือ วงไปกลาง มาทำการแสดงให้คณะผู้มาเยือนได้ชมอยู่เสมอ ซึ่งก็ได้สร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยือนเป็นอย่างยิ่ง

ในปัจจุบันวงไปกลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ได้เป็นตัวแทนของจังหวัดกาฬสินธุ์ และเป็นตัวแทนของประเทศไทย ไปแสดงเผยแพร่ในต่างประเทศ อย่างมากมายหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็น ประเทศในกลุ่ม ทวีป เอเชีย ทวีปยุโรปและ ทวีปอเมริกา ซึ่งได้ สร้างความชื่นชมให้ชาวต่างประเทศ ที่มีความ นิยมในการอนุรักษ์ดนตรีพื้นเมืองอีสานเป็นอย่างนัก และกว่าที่จะได้รับการยอมรับนั้น วงไปกลางของวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ได้มีการ พัฒนารูปแบบและมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง อย่างมากมาย เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ ในการนำเสนอ และเป็นที่ยี่นชอบ ของท่านผู้ชม ท่านผู้ฟัง การพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ อาจมีจากสาเหตุและ ปัจจัย อยู่หลายประการ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ศึกษาวิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประวัติ พัฒนาการและรูปแบบการแสดง ของ วงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงปรับปรุง ในด้านต่าง ๆ ของ วงโปงลาง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2526 – พ.ศ.2555 / รวมระยะเวลา 30 ปี) ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าวิจัยในครั้งนี้ จะเป็นการบันทึกทางประวัติศาสตร์ของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ อันจะเป็นประโยชน์ในการเป็นข้อมูลพื้นฐาน ของการพัฒนาวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับของคนที่สนใจของคนทั้งประเทศ รวมถึงเป็นการอนุรักษ์ สืบสานและสร้างสรรค์ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนากาฬสินธุ์ของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

1.2.2 เพื่อศึกษารูปแบบการแสดงของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 ทำให้ทราบถึงประวัติและพัฒนากาฬสินธุ์ รวมถึงรูปแบบการแสดงของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

1.3.2 เป็นประโยชน์ ต่อวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ และ สถานศึกษาในสังกัดสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ในการใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาวงโปงลางของตน

1.3.3 เป็นการอนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา และเรียนรู้ต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาเฉพาะวงโปงลางของวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ประวัติและพัฒนากาฬสินธุ์ของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

2. รูปแบบการแสดงของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

1.4.3 ขอบเขตด้านเวลา

1. ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง ระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2554 - ธันวาคม พ.ศ.2554
2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสนทนา สอบถาม สังเกตและสัมภาษณ์ ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ.2554 – มีนาคม พ.ศ. 2556

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.5.1 การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ได้ มาจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ ดังนั้น ผลการวิจัยจึงมีลักษณะเป็นการพรรณนา หรือบรรยายถึงประวัติ พัฒนาการ และรูปแบบการแสดงวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2526 – พ.ศ.2555 รวมระยะเวลา 30 ปี

1.5.2 การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ จะเน้นเฉพาะพัฒนาการของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ส่วนเรื่องของรูปแบบการแสดงจะทำการศึกษาพอสังเขปเท่านั้น

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 เการีน หมายถึง การบรรเลงเดี่ยวก่อนที่จะบรรเลงเพลง ของเครื่องทำทำนองซึ้นใดซึ้นหนึ่งในวงโปงลาง

1.6.2 ขอลหรือเกวาระลอล หมายถึง เครื่องเคาะสัญญาณทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ สำหรับตีหรือเคาะไล่สัตว์ที่ลงมากินพืชผักในไร่ร่นา หรือใช้เป็นสัญญาณของผู้ใหญ่บ้าน สำหรับเคาะเรียกประชุมลูกบ้านหรือเคาะแจ้งบอกเหตุต่าง ๆ

1.6.3 ซี่สูดหรือซันรง หมายถึง น้ำลายของแมลงชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ตามเนินดินบริเวณทุ่งนา และโพรงต้นไม้ใหญ่

1.6.4 ทาง หมายถึง กลวิธีการดำเนินทำนองให้แตกต่างกันออกไป เพื่อให้เกิดความไพเราะ และเป็นการแสดงชั้นเชิงความสามารถของนักดนตรี

1.6.5 บายฮาร์ต หมายถึง การบรรเลงโดยไม่ได้ดูโน้ต

1.6.6 ประวัติ หมายถึง เรื่องราวว่าด้วยความเป็นไป ของวงโปงลางวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 – พ.ศ.2555 รวมระยะเวลา 30 ปี

1.6.7 พลวัต หมายถึง กระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา เป็น ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง และจะดำเนินไปอย่างช้าหรือเร็วก็ได้

1.6.8 พัฒนาการของ วงโปงลาง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน ในทางที่ดีขึ้น

1.6.9 ไม้เขี้ย หมายถึง ไม้ซาง หรือไม้ไผ่ชนิดที่บาง ๆ

1.6.10 รูปแบบการแสดง หมายถึง ชุดการแสดงที่ใช้แสดงประกอบวงโปงลาง ซึ่งมีชุดการแสดง ท่าฟ้อนและลายเพลงเฉพาะของแต่ละชุด

1.6.11 ลาย หมายถึง เพลง หรือบทเพลง

1.6.12 วงโปงลาง หมายถึง วงดนตรีพื้นบ้านอีสาน ประกอบด้วยวงโปงลาง พิณ แคน โหวด กลอง ไห ฉิ่งและฉาบที่ใช้บรรเลงร่วมกัน

1.6.13 วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์หมายถึง สถานศึกษาในสังกัดสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม โดยให้มีภารกิจหลักในการจัดการศึกษาวิชาชีพเฉพาะทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ในระดับชั้นพื้นฐาน (มัธยมศึกษา ปีที่ 1-6) และระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีอยู่ 2 คณะ คือ คณะศิลปศึกษา (ปริญญาตรี ปีที่ 1-5) และคณะศิลปะนาฏดุริยางค์ (ปริญญาตรี ปีที่ 1-4) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่อนุรักษ์ เผยแพร่ ส่งเสริม วิจัย และให้บริการทางวิชาการแก่สังคม

1.6.14 หมอลำ หมายถึง ผู้บรรเลงเสียงประสาน (เคาะเสียงลา, มี) ในการตีโปงลาง